
Láidehus

Sámi dieđalaš áigečállaga fáddánummir: Siidaskuvla

Mii lea siida? Dat lea ruoktu, bearaš, báiki, sohka, sohkaeatnamat; dat lea sámeservodaga árbevirolaš vuodđoovttadat, mii lea ain anus boazodoalus. Siida lea mánga ášši ja das leat iešguđetlágan mearkkašumit iešguđet guovlluin Sámis. Historjjálaččat Sápmi lei juhkkovuvvon siidaide, maid siskkobealde sámit hálddašedje ja mearridedje oktasaš áššiin, numo oktasaš bivddus. Siida lei báikkálaš sámeservodat, mas lei autonomiija iežas siskkáldas áššiin, muhto seamma dehálaččat ledje vierut ja vuogit, maiguin siiddat ráđđádalle ja soabadedje ránnjasiid-daiguin siidarájáin ja čovde riidduid diliin, jos ovttá siidda olmmoš lei bivdán dahje guođohan eará siidda eatnamiid alde. Seamma lei maid siiddaid siskkobealde. Lea mearkkašahtti, ahte sámi historjjálaš siiddat eai leat goassige lágalaččat heaittihuvvon. Dat «dušše» báhce vehážiidda eret anus dahje heite doaibmamis, go davviriikkaid gonagasgottit ásahedje iežaset hálddašanvuogádagaid siiddaid ala. Danin sáhttagé jurddašit, ahte siiddat leat ain leamen, vaikko vel olggobeal válddi vuollái hávdáduvvon. Dahje kánske dat leat oadđimin ja vuordimin gean nu boktit ja ealáskahttit daid? Nuortalaččaid siidavuogádat, *siidsååbbar*, lea ain anus ja doaibmá Suoma bealde giličoahkkinortnegin.

Siida orru leamen juohke sajis – dán áigge dat lea duon dán ásahusa namman – muhto seammás mii diehtit oalle unnán historjjálaš siiddaid ja daid doaimmaid birra. Manimus moaddelogi áigge eamiálbmogiid gaskkas leat nanosmuvvan beroštupmi ja viggamušat ealáskahttit ja váldit ođđasit atnui sin iežaset politihkalaš ja servodatlaš ásahusaid ollašuttit sin iešmearrideami ja iešstivrema. Sii leat gávnahan, ahte olggobealde bohtán ásahusat dahje vuogádagat, mat leat váldoservodagaid kopijjat, eai doaimma bures. Aisttan okta aktivista: Manne mii galggašeimmet dohkkehit váldoservodaga bieđganan ortnega go dat ii doaimma albma láchkai váldoservodagasge?

Siidaskuvla riegádii dáin seamma gažaldagain ja beroštumiin. Mat leat min sámiid iežamet servodatlaš vuogádagat? Mat leat min árbevirolaš politihkalaš ja sosiála ásahusat? Mis leat siiddat – eatgo mii sáhtáše daid ealáskahttit ja heivehit otnábeai servodagamet dárbbuide ja daid vehkiin ollašuttigoahtit sámi iešmearrideami? Dán guorahala-dettiin ieš fuomášin jođánit man unnán rievtti mielde dieđán siiddaid ja daid doaimma birra. Ášši birra háladettiin čielggai, ahte earáin leat maid leamaš seammalágan jurdagat ja gažaldagat. Mánngasiin lei dárbu ja hál-lu diehtit ja oahppat lasi. Mearrideimmet ohcat prošeaktaruhtadeami, man vehkiin sáhtášeimmet guorahallat ášši ovttas.¹ Prošeakta šattai siidaskuvlan dainna jurdagiin, ahte mis leat buohkain diehtobihtát, maid mii sáhttit juogadit earáiguin, ja dieinna lágiin oahppat lasi, seammás go ovttas oahppat, oahpásmuvvat ja dutkat siiddaid lasi. Siidaskuvlla váldoulbmilin lea čielggadit ja geahččaladdat mo siidavuogádaga ja vie-ruid livččii vejolaš váldit ođđasit atnui sámeservodagas ja mo dáinna vuogádagain sáhtášeimmet ávkkestallat nu ahte dat ollašuttášii sámi iešmearrideami.

Dát fáddánummir lea okta boadus dáin min guorahallamiin. Mii leat giitevaččat ahte *Sámi dieđalaš áigečállaga* váldodoaimmaheaddji ja doaimmahusgoddi ledje miehtemielalaččat ja dahke siidaskuvlla fád-dánummira vejolažžan. Mii oaččuimet áidnalunddot liibba ja hástalusa čállit akademalaš artihkkaliid áššiin, maid birra eai leat nu ollu dieđalaš čállosat *sámegillii* ja maid sámít ieža leat čállán. Vaikko min prošeakta-ruhtadeapmi nohká dán jagi, mii sávvat ahte min guorahallamat ja čielg-gadeamit jotket ságastallama sihke sámeservodagas ja dutkanmáilmmis siiddaid ja daid ealáskahttinvejolašvuodaid guhkás boahteáigái.

Siidaskuvla ii leat rievtti mielde ođđa jurdda, iige dat noga pro-šeaktaruhtadeami nogadettiin. Gieskat bovdejin Jusse Johán Niillasa Gáre Márjjá, Karen Marie Eira Buljo, min maŋimuš gávnnadeapmái, maid mii doalaimet geassejorggáldat áigge 2023. Go son gulai sáni *siida-skuvla*, son iežas mielde beroštuvai vajot ja háliidii diehtit mii dat lei. Go hálešteimme telefovnna son muitalii, ahte son lea jo guoktelogi jagi dassái fuomášan dárbbu siidaskuvlii ja siidaoahpahussii. Su jurdda

1 Ozaimet ja oaččuimet veahkkeruđa Suoma Kone foanddas jagiide 2019–2023. Eanet dieđuid siidaskuvllas gávnnat neahttasiidduin www.siidaskuvla.net.

siidaskuvllas lei eandalii mánáide oahpahišgoahtit siidda eallima: mo dárkut ja dovdat birrasa, eatnamiid, čáziid, ealliid; mo ávnnastit ja dud-djot; mo bargat buot árbevirolaš jahkodatgierddu bargguid; mo eallit fárrolága luondduin ja siiddastallat bohccuiguin. Son maid fuomášuhtii ahte «skuvla» ii leat rivttes dahje buorre sátni; galggašii baicce hállat siidaoahpahasas. Skuvla lea juoga masa lea vajot vuostemiella – dat lea suoma skuvla, dáža skuvla, gos mii eat beasa oahppat dáid máhtuid ja oahpuid. Dás mii leat ieža maid háleštan gaskaneamet ja muhtin earát maid jearran – manin justa siidaskuvla? Gii háliida eaktodáhtolaččat skuvlii?

Lean ovtta oaivilis kritihkain muhto seammás jurddašan nu, ahte siidaskuvla lea hástalus dábálaš skuvlii; dat hástala min oainnuid, doaladumiid ja dovdduid skuvllas, ja dieinna lágiin geahččala sámáidahttit skuvlla ja min jurddašemi skuvllain. Dasa lassin dat deattuha dan, ahte mis ollesolbmunge lea dárbu vázzit skuvllaid ja oahppat ođđa áššiid, eandalii iežamet historjjás, mas eat leat beassan oahppat mánán go vácciimet dan «dábálaš» (dáža, suoma, ruoŋa) skuvlla.

Dán siidaskuvlla fáddánummiris leat vihtta artihkkala, maid min «siidaguimmit» leat čállán. Munno Bekkun Hánnu Asta Mitkijá (Asta Balto) čáluš evttoha, ahte min *ovttastallan*-doaba ja dasa gullelaš vierut vástidit eamiálbmogiid relašunalitehta prinsihpa. Moai guorahalle njeallje dábálaš ovttastallanvieru – dearvvahallama, fuolkkástallama, dolastallama ja káfestallama – ja dan, mo dat sáhttet doaibmat otnábeai vuohkin ja metodan čoavdit hástaleaddji servodatáššiid. Ovttastallan-doahpaga oktavuodas moai guorahalle maid soabadallama ja buresveadjima, mat leat áigeguovdilis fáttát Sámis ja mat munno mielas leat dehálaččat oktasaš čovdosiid gávdnamis sámeservodagas.

Siidaskuvla lea ovdamearka das, mo diđolaččat sáhttá ovttastallanvieruid váldit atnui. Siidaskuvlla okta deháleamos bargovuohki leat leamaš oktasaš gávnnadeamet meahcis. Gávnnademiid ulbmilin lea hukset oktavuodaid sihke gaskaneamet ja earenomážit daidda eatnamiidda gos mii leat lávostallamin ja dáid guovlluid báikkálaš olbmuide. Ná mii geahččalit láchit saji, gos iskkadit «ođđa» vejolašvuodaid oassálastit ja hukset servodagamet. Oktasaš gávnnademiid viggamuš leamaš ahte proseassa šaddada ođđa dieđu, áddejumi ja čanastagaid.

Siidaskuvla ii leat skuvla soaittáhagas, muhto danin ahte mii dovdat dárbbu oahppat juoidá ođđa maiddá konkretta ovtastallama dásis.

Min oktasaš deaivvadeamet leat leamaš muhtinlágan geahččaladdanbáikkid, gos mii didolaččat leat viggan hukset oktasaš áddejumi ja oahpahit nubbi nuppi iežamet dieđu, vásáhusa, ja máhtu vuodul. Seammás mii leat siidaskuvllas didolaččat das, ahte otná sámeservodagas leat rašes áššit, nugo alkoholisma, seksuála veahkaváldi ja ieš-sorbmemat – hástalusat mat dárbbasit kollektiivlaš fuomášumi, beroštumi ja giedahallama servodagasteamet. Dáid rašes diliid dikšun lea vealtameahttun iešmearrideami ollašuvvama ja nanosmahttima dihtii. Mii eat leat dán rádjái sámeservodagas giedahallan doarvái dáid áššiid oktasaččat, muhto dárbbasit kollektiivlaš duostuma iešmearrideami ollašuvvama ja servodaga nanusmuvvama dihtii (vrd. Kuokkanen 2019). Siidaskuvlla gávnademiin mii viggat hukset ođđa oktasaš dieđu, didolašvuoda, áddejumiid ja dohkkeheami juohkelágan sámiide ja aktiivvalaččat láchčit inklusiiva oassálastinvejolašvuodaid maiddá queer- ja arvedávgesámiide.

Siidaskuvlla olis leat mearridan, ahte mii viggat ovtastallanvieruid vehkiin vuos gaskaneamet gávdat sensitiiva ja konstruktiivua vuigiid háleštišgoahtit rašes dahje váttis áššiin uhca servodagas. Mii leat gávnahan, ahte ovdalgo dat lea vejolaš, mis lea dárbbu ovtastallamiid bokte čatnat oktavuodaid ja láchit oadjebasvuoda iežamet gaskkas. Mii leat maiddá čatnasat oktasaš bargovugiide, man vuodđun lea juohkehačča (maiddá eatnama ja buot eallevaččaid) gudnejahttin ja árvvusatnin. Siidaskuvlla ovdamearka čájeha dan, ahte servodaga buresveadjima ovddideapmi ovtastallamiid bokte ii dáhpáhuva automáhtalaččat, muhto dasa galgá dihtomielalaččat čatnasit ja muhtin láchkai sosialiserejuvvot.

Skuvlaalbmá Áslat Niillas Áslat (Aslak Holmberg) guorahallá artihkkalisttis sámi árbevirolaš dieđu ja luossabiologaid dieđu Deanu luossabivddu hálddašeamis. Son buktá ovdan gulahallanválttisvuodaid dán guovtti diehtovuogádaga gaskkas ja suokkarda, makkár mearkkašupmi iešguhtege dieđus lea dálá luossabivddu hálddašeamis. Son čájeha diehtovuogádagaid erohusaid ja evttoha, ahte lea dárbbu nannet sámi árbevirolaš dieđu rolla oassin virgálaš diehtovuodu, man vuodul

bivdonjuolggadusaid dahkat. Áslat oaivvilda, ahte sámi dieđu integreren oarjemáilmmi dutkandiskursii ii leat doarvái, muhto vuolggasadjin berre leat goappaš diehtovuogádagaid árvvusatnin iehsheanalazžan ja dásseárvosažžan ja dán vuođu buktit árvalusaid luossanáli hálddašeapmái.

Biehttára Juhána Ovllá-Ánttes (Oula-Antti Labba) leat guokte artihkkala dán nummiris: vuosttas guorahallá Durdnosa Sámi guovllu siiddaid ja siiddaolbmuid čálalaš gálduin gaskal 1500- ja 1900-loguid, ja nubbi fas Suoma sierralágain ja sierralágaid ovdabargguin Suoma iehčanasvuoda álggu rájes. Vuosttas artihkkalis son vuojuoldivvára riektehistorjjálaš dutkamusaide siiddaid birra ja buktá ovdan, ahte siiddaolbmot leat historjjálaččat oamastan iežaset vearroeatnamiid ja siiddas lea leamašan ovddasvástádus máksit gonagasgottiide sámevearu eatnamiin ja čáziin. Čálalaš gáldut čájehit, ahte siiddain lei nana sajádat vel Ruota váldegotti áigge (dutkanáigodagas 1553–1809). Suoma beale virggálaš áššegirjjiin siiddat jávke Ruošša válldi áigge 1800-logus, vaikko siiddaolbmot mákse sámevearu iežaset eatnamiin ja čáziin gitta 1920-logu rádjai. Ovllá-Ántte Suoma lágaide guoski artihkal suokkarda siiddaid ja siiddaolbmuid sajádaga Suoma iehčanasvuoda áigge ja jearrá, makkár lea leamaš sámiide mihtilmas ealáhusaid vuoigatvuođalaš sajádat dán áigodagas ja mo dat oidno lánkaásaheamis gitta otná beaivái. Son buktá ovdan, ahte vaikko Suoma iehčanasvuoda álgoáigge siiddaolbmuid riektesajádat namuhuvvui dávjá sierralágaid ovdabargguin, dat eai lean mielde šat lágain, mat dohkkejuvvojedje.

Manimuš artihkal, mu čállin «Muitalusaid mearkkašupmi otná servodagas: Sámi lágaid ozus narratiiva lánkametoda bokte» guorahallá Gufihttara lonuhus -muitalusa ja dan, makkár sámi lága ja lánkaprinsihpaid sáhttit gávdnat das. Geavahan narratiiva lánkametoda, man leaba eamiálbmotlága dutkit Val Napoleon ja Hadley Friedland hábmen ja mii lea geavahuvvon viidát eandalii Kanadas manimuš nuppelogi jagi. Mu ulbmilin lea ovddidit eamiálbmotlánkadutkamusa Sámis ja sámi lágaid guorahallama servodaga ja árbbi *siskkobealde*, ja maiddá ovdan buktit sámedutkamuššii metoda, man eará eamiálbmotlágaid dutkit leat geavahan buriin ja mávssolaš bohtosiin. Sámis gávdnojit dutkamušat sámi dáhpelágas, muhto narratiiva lánkametoda ii leat ovdal geavahuvvon sámi mitalusaid analyseremis ja sámi lágaid kártemis.

Jos siidaskuvla joatkašuvvá muhtin hámis ain min prošeakta-ruhtadeami nogadettiin, okta miellagiddevaš hástalus livččii guorahal-lagoahtit dárkileappot siida-metodologiija. Livččiigo dakkár vejolaš, ja makkár dat sáhtášii leat? Dán oktavuodas smiehtan maoriid *whānau*-prinsihpa, mii lea guovddáš oassin *Kaupapa Māori* -metodologiijaid. *Whānau* lea maoriid bearašovttadat dahje sohka, mii dávjá sisttisdoallá eará lagaš gaskavuodaid. Numo sámiide siida, *whānau* lea maoriservodaga vuodđu, mii doarju ja láidesta iežas lahtuid ja seailluha árbevieruid ja -máhtu. *Whānau* deattuha kollektiiva ovddasvástádusa ja ovtasbarggu ja oktiigullevašvuoda gaskkal buot dan lahtuid. Dutkamušas *whānau* lea okta maoridoahpagiin, mii lea šaddan oassin metodologiijas, vuohkin ordnet dutkanjoavkkuid, váldit vuhtii ehtalaš geavadiid, «addit jiena» iešguđet maorijoavkkuide ja maoriservodaga osiide, ja divaštallat dutkanprošeavtta ideaid ja gažaldagaid. Das lea maiddái geavatlaš doaimma: *whānau* lea vuohki juohkit bargguid, fátmastit ja váldit mielde olbmuid, geain lea erenoamáš áššedovdamuš, ja atnit maoriid árvvuid dutkama guovddášis. Dán dásis earátge go eamiálbmogat sáhttet leat mielde dutkamušain. *Whānau* sáhttá nappo leat dihtolágan modalitehta, man bokte dutkamuš lea hábmejuvvon ja ollašuhcto, guorahallo ja juhkkojuvvo loahpas (Smith 1999: 189).

Seamma láchkai siida sáhtášii fállat midjiide ođđalágan vugiid áddet, hábmet ja ollašuhctit dutkamuš. Dát leage vuogas hástalus *Sámi diedalaš áigečállagii* sámi dutkamušain ain ovddos guvlui huksemis. SDÁ lea áidna arena, gos mii duodaid sáhttit albma láchkai vuodjut suokkardit *sámi* metodologalaš gažaldagaid *sámegillii*. Giittán SDÁ vejolašvuodas doaimmahit ovtas váldodoaimmaheaddjiin dán fáddánummira, ja sávan ahte dat lea mielde ovddideamen servodat- ja akademalaš ságastallamiid Sámis.

Fierranjot Kirstte Rávdná

Gáldut

Kuokkanen, Rauna 2019: *Restructuring relations: Indigenous self-determination, governance, and gender*. New York: Oxford University Press.

<https://doi.org/10.1093/oso/9780190913281.001.0001>

Smith, Linda Tuhiwai 1999: *Decolonizing methodologies. Research and indigenous peoples*. London: Zed Books.